

■ **Паўторым галоўнае.** Чалавек аказвае на прыроду магутнае ўздзеянне. Чалавечая дзейнасць носіць як станоўчы, так і адмоўны характар. У выніку неабдуманых дзеянняў людзей вычэрпваюцца прыродныя рэсурсы, забруджваецца навакольнае асяроддзе, выміраюць жывыя арганізмы.

? Праверым сябе

1. Ахарактарызуйце стваральную дзейнасць чалавека на Зямлі.
2. У чым заключаюцца вынікі негатыўнага ўздзеяння чалавека на прыроду?
3. Што з'яўляецца прычынай вымірання многіх відаў жывёл і раслін?
4. Чаму важна захоўваць лясы? Як школьнікі, жыхары гарадоў і другіх населеных пунктаў могуць паспрыяць захоўванню лясоў?
5. Прывядзіце канкрэтныя прыклады рацыянальнага прыродакарыстання ў вашай мясцовасці.

§ 27. Ахова жывой прыроды

Вы даведаецеся, што прадпрымае чалавек для аховы прыроды, што такое Чырвоная кніга, якую ролю ў справе аховы прыроды адыгрываюць запаведнікі, нацыянальныя паркі і заказнікі.

Вы навучыцеся аналізаваць тэкст, выдзяляць галоўнае, рабіць вывады.

Захаваць цэласнасць і прыгажосць прыроды можна, толькі пастаянна клапацічыся аб ёй. Патрэбна памятаць, што любы жывы арганізм непаўторны і любое жыццё каштоўнае. Ведаючы асаблівасці разнастайных відаў раслін і жывёл, іх ролю ў прыродзе, чалавек павінен ахоўваць віды жывых арганізмаў, якія знікаюць, садзейнічаць павелічэнню іх колькасці. У кожнага з нас павінны сфарміравацца адказныя адносіны да жывых арганізмаў, да мясцін, дзе яны пражываюць.

З мэтай аховы жывых арганізмаў у многіх краінах заканадаўча забаронены збор некаторых відаў раслін, паляванне

на птушак, звяроў рэдкіх відаў, лоўля асобных відаў рыб, матылькоў і жукоў.

Для інфармавання насельніцтва аб рэдкіх і знікаючых відах раслін і жывёл створаны **Чырвоныя кнігі**. Яны змяшчаюць спісы відаў жывых арганізмаў, якія маюць патрэбу ў паўсядзённай ахове. Збор раслін, іх насення, адлоў і адстрэл жывёл, занесеных у Чырвоную кнігу, забаронены. Існуюць Чырвоныя кнігі розных дзяржаў, у тым ліку і Чырвоная кніга Рэспублікі Беларусь, якая ўключае два тамы: «Расліны» і «Жывёлы» (мал. 120).

У Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь занесены наступныя расліны: *папараць каралеўская, кураслеп лясны, сон лугавы, шпажнік чарапіцавы, венерын чаравічак, чарамша, гарлачык белы, піхта белая, цыбуля гусіная* (форз. 2), *дуб скальны, арніка горная* і інш.

Сярод жывёл Беларусі, якія ахоўваюцца, — *пугач, еўрапейская рысь, буры мядзведзь, еўрапейскі зубр, чорны бусел, жук-алень, звычайная палятуха, матылёк чорны апалон* (форз. 2), *атлантычны ласось* і інш.

Акрамя Чырвонай кнігі, існуе і Чорная кніга. У яе занесены віды жывёл і раслін, назаўсёды знікшыя з твару Зямлі ў выніку неразумных адносін чалавека да прыроды.

Кожны чалавек павінен унесці свой уклад у справу аховы прыроды. Гэта можа быць пасадка дрэў і кустоў, развешванне шпакоўняў, падкормка птушак у зімовую сцюжу, ахова мурашнікаў. Нельга трывожыць і разбураць птушыныя гнёзды і норы звяроў, вынішчаць жаб, лавіць насякомых.

Мал. 120. Чырвоная кніга Рэспублікі Беларусь

Важнейшы крок на шляху выратавання прыроды — выдзяленне на Зямлі тэрыторый, дзе асяроддзе пражывання жывых арганізмаў мала парушаецца альбо захоўваецца ў недатыкальнасці, амаль у дзікім выглядзе.

Такімі прыроднымі ахоўнымі тэрыторыямі з'яўляюцца запаведнікі, заказнікі, нацыянальныя паркі, а таксама ў некаторай ступені батанічныя сады і заапаркі.

У **заповедніках** (ад слова *заповедана* — забаронена) забаронена ўсялякая гаспадарчая дзейнасць — паляванне, рыбная лоўля, высечка дрэў, збор грыбоў і ягад, лекавых раслін. Тут таксама забаронены масавы адпачынак людзей, абмежаваны турызм.

Заповеднікі — лабараторыі ў жывой прыродзе. У іх вядзецца вялікая навуковая работа. Вучоныя назіраюць за станам раслін, грыбоў і жывёл, за навакольным асяроддзем, састаўляюць прагнозы на будучае. У цяперашні час у Беларусі два запаведнікі — **Бярэзінскі біясферны** (мал. 121) і **Палескі радыцыйна-экалагічны**.

Мал. 121. Бярэзінскі біясферны запаведнік

► **Гэта цікава.** Бярэзінскі біясферны запаведнік — жамчужына прыроднага багацця Еўропы, эталон некранутаі прыроды. Біясферны запаведнік — гэта асабліва ахоўная тэрыторыя, створаная з мэтай аховы водна-балотных экасістэм і пастаяннага назірання за прыродным асяроддзем. У Бярэзінскім біясферным запаведніку расце каля 1500 відаў раслін. У прыродным асяроддзі знаходзяцца 4000 відаў жывёл. Сярод насельнікаў запаведніка няма відаў, якія занесены ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь: *скапа, чорны бусел, вужаед, шэры журавель, беркут, буры мядзведзь, еўрапейская рысь, барсук* і інш.

Вялікую ролю ў справе аховы прыроды адыгрываюць **заказнікі** — участкі прыроды, прызначаныя для пастаяннай альбо часовай аховы як усяго прыроднага комплексу, так і яго частак — пэўных відаў жывёл альбо раслін. У сувязі з гэтым выдзяляюць біялагічныя (батанічныя і заалагічныя), гідралагічныя (азёрныя, балотныя, рачныя), геалагічныя, ландшафтныя заказнікі і г. д. У адрозненне ад запаведнікаў тэрыторыі заказнікаў выкарыстоўваюцца і ў гаспадарчых мэтах, але без нанясення шкоды ахоўным аб'ектам.

Адным з відаў ахоўных тэрыторый з'яўляюцца таксама **нацыянальныя паркі**. Гэта вялікія тэрыторыі, якія спалучаюць жывапісныя прыродныя і культурныя ландшафты. Тут праводзіцца навуковая, гаспадарчая, аздараўленчая і асветніцкая работа. У Беларусі чатыры нацыянальныя паркі: *Белавежская пушча, Браслаўскія азёры, Прыпяцкі і Нарачанскі*. У Белавежскай пушчы паспяхова праводзяцца работы па павелічэнні колькасці *еўрапейскага зубра* (мал. 122). Зараз у пушчы налічваюць 600 асобін. Адноўлена колькасць *бобра*, які ў XX ст. быў амаль цалкам знішчаны ў выніку палявання і асушэння балот.

Мал. 122. Белавежская пушча

► **Гэта цікава.** Белавежская пушча — адна з захаваных на Зямлі тэрыторый старажытных лясоў, якія калісьці пакрывалі большую частку еўрапейскага кантыненту. Сярэдні ўзрост белавежскіх лясоў — больш за 100 гадоў, у некаторых месцах дасягае 350. Ёсць і дрэвы-веліканы: напрыклад, цар-дуб, узрост якога каля 500 гадоў, а вышыня 43 м.

На тэрыторыі Нацыянальнага парку існуюць амаль 11 000 відаў раслін і жывёл, прычым некаторыя сустракаюцца выключна ў лясах Белавежскай пушчы. Многія віды занесены ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь — *беркут*, *чорны бусел*, *еўрапейская рысь*, *барсук* і, канешне, *еўрапейскі зубр*.

У 1992 г. Нацыянальны парк Белавежская пушча быў уключаны ў спіс Сусветнай прыроднай спадчыны ЮНЕСКА.

Праз Белавежскую пушчу ідзе дзяржаўная мяжа Рэспублікі Беларусь і Рэспублікі Польшча.

Для захавання рэдкіх і знікаючых відаў жывёл разводзяць у запарках, а расліны — у батанічных садах.

► **Гэта цікава.** Заалагічныя паркі (запаркі, мал. 123) — гэта навукова-асветніцкія ўстановы, у якіх у няволі альбо паўвольна змяшчаюцца розныя дзікія жывёлы. У Беларусі чатыры запаркі — у Гродне, Мінску, Жлобіне і Віцебску.

Батанічныя сады (мал. 124) — навукова-даследчыя і культурна-асветніцкія ўстановы, дзе ў адкрытым грунце і аранжарэях вырошчваюцца, вывучаюцца расліны з розных частак свету (у тым ліку мясцовыя), прапагандуюцца батанічныя веды. У Беларусі іх шэсць: Цэнтральны батанічны сад Нацыянальнай акадэміі навук Рэспублікі Беларусь (г. Мінск), батанічны сад Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (г. Мінск), батанічны сад Беларускай дзяржаўнай сельскагаспадарчай акадэміі (г. Горкі Магілёўскай вобласці), батанічны сад Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта (п. Негарэлае Дзяржынскага раёна), батанічныя сады Брэсцкага і Віцебскага дзяржуніверсітэтаў.

Мал. 123

Мал. 124

У апошні час ахова навакольнага асяроддзя стала міжнароднай справай. Зямля — наш агульны дом, і захоўваць у ім парадак неабходна разам. Відавочна, што непрадуманая дзейнасць чалавека ў адным месцы планеты можа выклікаць нечаканыя вынікі ў другім або адразу ў многіх рэгіёнах. Менавіта таму захаванне прыроды і жыцця на Зямлі — агульная задача ўсяго чалавецтва.

Планету Зямля часта параўноўваюць з касмічным караблём, які ляціць скрозь бямежныя прасторы космасу. У гэтага карабля няма базы, на якой можна было б правесці ремонт і пазбавіцца ад адходаў. Таму «каманда» карабля сама павінна сачыць за яго станам, і гэтая «каманда» — усё чалавецтва, якое насяляе нашу планету. Гэта кожны жыхар Зямлі, гэта і мы з вамі.

■ **Паўторам галоўнае.** Жывым арганізмам неабходна ахова. Для гэтага праводзяцца разнастайныя мерапрыемствы, ствараюцца Чырвоныя кнігі. Важная роля ў захаванні рэдкіх і знікаючых відаў жывых арганізмаў належыць заапаркам і батанічным садам, а таксама ахоўным прыродным тэрыторыям: запаведнікам, заказнікам, нацыянальным паркам. Кожны чалавек павінен уносіць пасільны ўклад у ахову прыроды.

? Праверым сябе

1. Чаму кожны чалавек павінен клапаціцца пра ахову жывых арганізмаў?
2. Якія меры прадпрымаюцца ў розных краінах для аховы прыроды? Для чаго ствараюцца Чырвоныя кнігі?
3. Даведайцеся, якія віды раслін і жывёл, занесеных у Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь, існуюць у вашай мясцовасці.
4. Ахарактарызуйце віды прыродных ахоўных тэрыторый па ступені захавання ў недатыкальнасці навакольнага асяроддзя жывых арганізмаў.
5. У нашых лясах растуць расліны-першацветы. Кожную вясну мы бачым, як многія нясуць з лесу букеты *кураслепу*, *пералесак*, *ландышаў*, якія вельмі хутка вянуць. Як вы да гэтага ставіцеся?
6. Часам можна пачуць меркаванне: «Няўжо сучасная навука не можа знайсці сродкі для поўнага знішчэння камароў? Ад іх столькі непрыемнасцей людзям і жывёлам!» Уявім сабе, што такія сродак знойдзены. Ці правільна зробіць чалавек, калі яго выкарыстае? Чаму?

ПАДВЯДЗЁМ ВЫНІКІ

Існаванне чалавека залежыць ад стану навакольнага асяроддзя. Для нармальнага жыцця патрэбны чыстыя вада, паветра і ежа. Для ўтварэння новых клетак, росту цела, атрымання энергіі чалавеку, перш за ўсё, неабходна ежа

Роля чалавека ў прыродзе

станоўчая

Стварэнне штучных экасістэм

адмоўная

Апустахненне запасаў прыродных рэсурсаў

Забруджванне паветра, вады, глебы

Вынішчэнне лясоў

Разбурэнне асяроддзя існавання дзікіх відаў

Ахова жывой прыроды

Забарона збору некаторых раслін

Забарона палявання на птушак і звяроў рэдкіх відаў

Забарона лову некаторых відаў рыб, насякомых

Стварэнне Чырвоных кніг

Выдзяленне асабліва ахоўных прыродных тэрыторый

Асабліва ахоўныя прыродныя тэрыторыі Беларусі

Нацыянальныя паркі

Белавежская пушча

Прыпяцкі

Браслаўскія азёры

Нарачанскі

Запаведнікі

Бярэзінскі біясферны

Палескі радыяцыйна-экалагічны

Заказнікі (больш 1000)